մեանց 1 ր., օր. Ն. Կրօտօվայ 5 ր., Լուսան-Յովհաննիսեանց 1 ր., Կարապետ Բաղչինեանց 10 ր., Կոստան Սերեբրակեանց 5 ր., Իսահակ Գանջումեան 10 ր., Մկրտիչ Իշխանեանց 3 ր., Կարապետ Կարախանեանց 5 ր., Գաբրիէլ Թուշմալեանց 10 ր., Неизвѣстный 5 ր.. Յովհաննէս Գանջումեանց 5 ր., Սարգիս Մելքումեանց 10 ր., Գէորգ Բաղդադեանց 1 ր., Յովհաննէս Մելիքեանց 1 ր., Գաբրիէլ քահանայ Տուրփայեան 5 ր., Արմենակ Հայկունի 75 կ., Կարապետ Իշխանեանց 3 ր.։ Գումարը 268 ր. 75 կ., փոստի ծախքը (1 ր. 75 կ.) դուրս գալով, մնում է 267 րուբլ։

Գաբրիէլ քահանայ Տուրփայեան

ՆԱՄԱԿ Վ. ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ

—

25 յուլիսի

Այս ձմեռվայ հացի թանգութիւնը անցաւ. աղքատները պուդը 10 րուբլով ալիւր գնելուց ազատվեցան, այժմ ցորենը ծախվում է 2 ր., իսկ գարին 1 ր.։ փողոցներում այլ ևս մուրացկաններ չեն թափառում. տարվայ յաջող հունձքը ամենին բաւականութիւն է տալիս։

Ագուլեցիները մի պատուհասից ազատվեցան, բայց Աստուած նրանց համար մի նոր պատուհաս ուղարկեց,—դա է հռչակաւոր տէր-Մովսէս քահանան։ Ես չեմ կարծում որ «Մշակի» ընթերցողների յիշողութիւնից մոռացված լինի այդ քահանայի պատմութիւնը. 78—79 թւի համարներում շատ գրվեցաւ նրա մասին։ Այդ քահանան որ աւելի քան տաս տարի ամբողջ Ագուլիսը ալեկոծութեան մէջ էր պահել, ամեն օր մի նոր խառովութիւն էր յարուցանում, իշխանների մէջ թշնամութիւն էր սերմանում, սուդերում անդադար գանգատներ էր տալիս, մէկին գրպարտում էր քըրէական յանցանքի մէջ. միւսի վրա չառ էր գըցում,—մի խօսքով, բացի իր քահանայական սուրբ պարտաւորութիւններից, նա ամեն անկարգութիւն գործում էր։

Ժողովուրդը ձանձրանալով, քանիցս անգամ բողոքեց հոգևոր իշխանութեանը, էջմիածին, սինօդ, վիճակային կոնսիստորիան լցվեցան խնդիրքներով յիշեալ քահանայի մասին, որ նրան հեռացնեն Ագուլիսից, որ ժողովուրդը ազատվի, հանգստանայ, և անկարգութիւններին վերջ տրվի։ Այս հանգամանքները ի նկատի առնելով, էջմիածնի սինօդը կարգադրեց նրան հեռացնել Ագուլիսից, մանաւանդ, որ նա բնիկ ագուլեցի չէր և ոչ Ագուլիսում որ և իցէ ծուխի վրա ձեռնադրված էր։ Սինօդի հրամանը կատարվեցաւ, և մի տարուց աւել է, որ յիշեալ քահանան հեռացրած էր Ագուլիսից, և խռովութիւնները դադարած էին։

Յանկարծ, կրկին յայտնվում է նա. ում հրամանով, ում հրաւէրքով,—չը գիտեմ։ Ես չեմ կարծում, որ հոգևոր իշխանութիւնը, մոռանալով բոլոր անցեալը, մոռանալով այն բոլոր անիրաւութիւնները, որ գործվել են այդ քահանայի ձեռքով, հակառակ ժողովրդի կամքի և խնդրանաց, բարեհաճէր նրան կրկին նշանակել Ագուլիսում քահանայ։ Ես կարծում եմ, որ այդ խռովարարը, երկար թափառելուց յետոյ, ամեն տեղից վռնտված լինելով, ինքնակամ և առանց բարձր հոգևոր իշխանութեան թոյլտուութեան, կրկին եկել է Ագուլիս, ժողովրդի հանգստութիւնը վրդովելու և հին խռովութիւնները դարձեալ յուզելու համար։ Տարակոյս չը կայ, որ բարձր հոգևոր իշխանութիւնը այդ հանգամանքների վրա ուշադրութիւն կը դարձնէ և թոյլ չի տայ, որ վերջինը աւելի չար լինի, քան առաջինը...

Թեմական տեսուչ պ. Պ. Պռօշեանցը այստեղ եկաւ, որ և իցէ նշանաւոր գործ կատարել չը կարողացաւ. միայն իր «Շահէն» վէպի համար (որը կարծեմ դեռ գրված չէ) կարողացաւ մի 50 բաժանորդ գտնել։ Դպրոցական փողերը, որ նուիրատուները պարտամուրհակ էին տուել մայիսի 1-ին վճարելու պայմանով, դարձեալ չը ստացվեցան. ոչ միայն դրամագլուխը չը տուեցին, այլ շատերը մինչև անգամ տոկոսները չը վճարեցին։

Մեր դպրոցների հարցաքննութիւնները և օրիորդաց դպրոցի ձեռագործների վիճակահանութիւնը վերջացան. զուտ արդիւնք գոյացաւ 120 ր.։ Պ. տեսուչը մի քիմար առեւտրասուրթիւն արեց. օրիորդներից մէկն էլ ճառ կարդաց, ի հարկէ, ոչ իր գրածը։

Այս տարի հրաւիրվեցաւ որպէս վարժապետ մեր դպրոցների համար պ. Ս. Սուլխանեանցը 500 ր. ռոճիկով. պարոնը սովորել է Ներսիսեան դըպրոցում, կարծեմ, աւարտել է մի և նոյն դըպրոցում։ Երանի թէ, մեր դպրոցները մաքրվէին շարլատաններից և նրանց փոխարինէին բարեխիղճ վարժապետներ, որպիսիներից մէկն է պ. Սուլխանեանցը։

Մեր Ս. Քրիստափոր եկեղեցին որ առաջին եկեղեցին է Ագուլիսում և մեծ ծուխ ունի, մօտ մի տարի է, որ դուռը փակված է, քահանայ չունենալու համար։ Մինչև երբ այսպէս պիտի մնայ,—Աստուած գիտէ։ Կարծեմ, մի քանի պարոններ իրանց կայրիզները յաջողցնելու համար, խուսափում են, որպէսզի ժողովուրդը առանց ժամի և աղօթքի պահեցին։

Մեր Վերին-գեղի քահանայ տէր-Սարգիսը հարբած ընկաւ գետը խեղդվեցաւ, վերին-գեղցիք էլ երկար ժամանակ առանց քահանայի մնացին, յետոյ օրդուբաթցիների ձեռնադրել տուած քահանային նրանց ձեռքից խլեցին։ Այժմ Օրդուբաթի եկեղեցին փակված է մնացել։ Մի խօսքով, Ագուլիսում, ուր վանք կայ, տասնի չափ եկեղեցիներ կան, այսուամենայնիւ, քահանաների սով է տիրում. և այդ սովի ժամանակ մեզ կերակրում են տէր-Մովսէսի նման հովիւներով։ Շատ ապրեն ագուլեցիները, որ այսպէս հոգ են տանում իրանց եկեղեցիների մասին, զարդարում են նրանց թանգագին զարդերով, ահագին գումարներ են ծախսում, բայց դռները փակ են պահում։

Երբ ժողովուրդը այս աստիճան անհոգ է, երբ նա մասնաւոր մարդկանց կրքերի պատճառով, թողնում է եկեղեցիները առանց ժամերգութեան, դարձեալ հոգատարութիւնը մնում է բարձըր հոգևոր իշխանութեան վրա, որ իր հօտը անխնամ և զուրկ հոգևոր մխիթարութիւններից չը թողնի։ Տէր-Մովսէսները միայն կարող են ժողովրդի մէջ չարութեան սերմ սերմանել, և ոչ թէ քրիստոնէական առաքինութիւն, որից զուրկ ենք մենք։

***

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

ՂԱՐԱՔԻԼԻՍԻՑ մեզ գրում են, թէ տեղային հեռագրատան մէջ ծառայող Ա. Ս. որ ուսում է ստացել Ներսիսեան դպրոցում, հակառակ օրէնքի և ազնւութեան, շատ զեղծումներ է գործում հեռագրական կանոնների դէմ։ Օրինակ, Ղարաքիլիսից տուած կամ ստացված հեռագիրների բովանդակութիւնը յայտնում է օտարներին, որ պէտք էր իբրև գաղտնիք պահել և ուրիշ շատ անիրաւութիւններ է գործում։ Պարոնի վրա գանգատներ եղան, բայց նա տակաւին իր պաշտօնում մնացած է։ Ղարաքիլիսեցիք նրա օրապահութեան ժամանակ հեռագիր չեն տալիս։

—

Մեզ գրում են ՂԱՄԱՐԼՈՒ գիւղից. Նա ունի 200 տուն հայ բնակիչ, որոնց բոլորը երկրագործ և այգեգործ են, իսկ մնացեալ բնակիչները թուրք են։ Ղամարլուն, լինելով Գառնի-Բասարի կենտրոնական մեծ գիւղը, նրա մէջն է ամփոփված տեղային վաճառականութիւնը։ Այս գիւղում կան մինչև 100 խանութներ, որ մեծ մասամբ պատկանում են ուրիշ երկիրներից այստեղ եկած հրէաներին։ Խանութների ամենափոքր թիւը պատկանում է հայերին և թուրքերին։ Հրէաները իրանց ձեռքն են առել տեղային մենավաճառութիւնը։

—

Դ.ՋԼԱՐԻՑ մեզ գրում են, որ պ. Բողդան Կաճկաճեան Աստրախանի վիճակաւոր առաջնորդի կարգադրութեամբ նշանակվել է թեմական տեսուչ 2500 ր. տարեկան ռոճիկով։ Բայց պ. Կաճկաճեան ընդունելով պաշտօնը մերժել է ռոճիկը ասելով, որ վիճակի դպրոցները աղքատ են և իրանք կարօտութիւն ունեն նիւթական միջոցների, այլ համաձայնվել է միայն ճանապարհի ծախսը ընդունել և ստանալ օրական 3 րուբլ այնքան ժամանակ, քանի որ կը շրջէ թեմի մէջ։

—

Այս օրերս մի մխիթարական լուր ստացանք Կ. Պօլսից, այն է որ «Արարատեան», «Դպրոցասիրաց—Արևելեան» և «Կիլիկեան» երեք հայոց ընկերութիւնները վերջապէս միացել են մի ընկերութեան մէջ, և կրում են այժմ «Միացեալ ընկերութիւն հայոց» անունը։ Այդ մասին «Արարատեան» ընկերութեան վարչութիւնը մեզ պաշտօնապէս տեղեկացրեց նամակով և խնդրում է մեզ որ այսուհետև յօգուտ «Արարատեան» ընկերութեան հաւաքվող դրամները ուղարկենք «Միացեալ ընկերութեանը»։

—

Ստացանք ԲԱԳՈՒԻՑ պ. Ծատուրեանից. 460 րուբլ գումարը հանգանակած յօգուտ Վասպուրականի սովեալների։ Փողը ստացանք Թիֆլիսում պ. Ա. Մելիք-Ազարեանցի միջնորդութեամբ։

—

Չը գիտենք ինչ է պատճառը որ գաւառացի մի քանի հայեր սովորութիւն են ընդունել, գրվելով «Մշակին» կէս տարով, ուղարկել մեզ 5 րուբլ և ոչ թէ 6 րուբլ։ Այն ինչ ամենքին լաւ յայտնի է որ «Մշակի» կէս տարվայ գինը 6 րուբլ է։

—

Մեզ պատմում են որ ԹԻՖԼԻՍԻ Անանեան օրիորդական դպրոցի տեսուչ պ. Զիգիանեանց շատ անշնորհ կերպով կառավարում է յիշեալ դպրոցը։ Հոգաբարձուներն էլ, բացի բժշկապետ Շահպարոնեանցից, անտարբեր են դէպի դպրոցը և բոլորովին չեն վերահսկում Զիգիանեանի գործունէութեանը։ Սա կառավարում է դպրոցը բոլորովին կամայական կերպով։ Օրինակ մի պատուական վարժուհու, որ մանկավարժութեան հետ աւելի ծանօթ է, քան թէ միւսները, առանց պատճառների բացատրութեան, ինչպէս չինով-

---

է առնել հարուստից և տալ աղքատին, և միայն այդ կերպիւ կարող է բժիշկը կանոնիչ դառնալ (րէգուլատոր—regulator) հարուստի և աղքատի մէջ։ Կանոնիչ ստեղծել հարուստի և աղքատի մէջ անհրաժեշտ է, որովհետև հարուստը ամեն երկրում ճնշում է աղքատին և նրա քրտինքով հարստանում։ Եթէ բժիշկը ձրիաբար բժշկում է աղքատին, այդ մարդասիրութեան մի նշան է, բայց ինչ կը նշանակէ ձրիաբար բժշկել հարուստին. այդ նշանակում է տարածել անբարոյականութիւն, նշանակում է մարդուն սովորեցնել մուֆտա հաց ուտելու, ուրիշի հաշւով ապրելու, նրան դարձնել հազիր-բարա. եթէ հազիր-բարաների թիւը աւելացնենք, որ առանց էն էլ շատ մեծ է, այն ժամանակ մենք բոլորս պէտք է դառնանք խաբեբաներ կամ աւազակներ։

Դուք գիտէք քահանան (հոգևոր բժիշկը), փաստաբանը, վարդապետը հասարակական գործիչներ են ինչպէս և բժիշկը, բայց թող փորձի աղքատը քահանային կնունքի կամ պսակի փող չը տալ, փաստաբանին պրօցէսի (լաւ թէ վատ վերջացնելու) վարձը չը վճարել, վարժապետին դասերի փող չը տալ և եթէ աղքատը երկրորդ անգամ մի և նոյն խնդիրքով դառնայ դրանց, կը տեսնի որ դրանցից միայն հազարից մէկը կը կատարի նրա խնդիրքը, իսկ եթէ այդ աղքատը ամեն օր մի ամիս (կամ աւելի) շարունակ օգնութիւն խնդրի բժշկից, բժիշկը երբէք նրան չի զրկի իր խորհուրդներից, եթէ միայն հիւանդը աշխատում է այդ խորհուրդներին հետեւել, այսինքն բժիշկը կը տայ նրան մի և նոյն ապրանքը, ինչ որ տալիս է հարուստին. բայց հարուստին ձրիաբար ապրանք տալը, ինչպէս յիշեցի, նշանակում է անբարոյականութիւն տարածել։

Այժմ դառնանք բժշկի և հիւանդատիրոջ կամ հիւանդի յարաբերութեանց վրա։ Տեսնենք ինչպէս պէտք է լինեն դրանց յարաբերութիւնները միմեանց հետ, որ հիւանդը կարողանայ շուտ առողջանալ։ Ի հարկէ իւրաքանչիւր հիւանդ կամենում է առողջանալ և առողջը կամենում է չը հիւանդանալ։ Առողջը հիւանդանում է և բժշկից պահանջում է օգնութիւն, իսկ բժիշկը ինչպէս մարդ պէտք է աշխատի օգնել նրան, եթէ հիւանդը լինի նրա աբիւնարբու թշնամին։ Պէտք է ուղիղն ասեմ, ես չեմ կարծում որ աշխարհում լինի մի բժիշկ, որ չը կամենայ առողջացնել իր հիւանդին, բայց շատ անգամ բժիշկը թողնում է հիւանդին, որ էլ երբէք չը տեսնէ նրա երեսը։ Պատճառն ինչ է. այսպիսի դէպքերում գլխաւորապէս կարող են լինել չորս պատճառ։ Այս պատճառները պէտք է առաջ բերեմ կարգով, իրենց ծանրութեան համաձայն, թէպէտ և գիտեմ որ ինձ շատերը կը բամբասեն, բայց Աստուած ում շատ է տուել, նրանից մարդիկ շատ են պահանջում, ում քիչ է տուել, մենք պէտք է նրան ասենք. «ողորմեսցի քեզ մարդասէրն Աստուած և թողութիւն շնորհեսցէ ամենայն յանցանաց քոց»։ Օրինակներով բացատրեմ միտքս։

1) Ամառ ժամանակ բժշկին կանչում են հիւանդի մօտ, հիւանդը ունի էրոցք (տիֆօիդ). բժիշկը մտնում է հիւանդի սենեակը, նա պառկած է տաղտի կամ գետնի վրա, նրա երկու կողմից լուսամուտները բաց են և անցողական քամին անցուդարձ է անում սենեակում, որ առհասարակ շատ վնասակար է։ Հիւանդը ծածկված է երեք հաստ ծածկոցով (եօրղանով), նստացնում ես նրան, հագին ունի տաք շորեր, կօճկած։ Եթէ հիւանդը մօրուք կամ բեղեր չունի, անկարելի է իմանալ նա տղայ է թէ աղջիկ, որովհետև նրա գլուխը փաթաթել են 3—4 շալով, տեսնում էք նրա երեսի միայն մի մասը։ Այս շորերով հիւանդը նմանում է այնպիսի մօլլի, որ այժմ միայն հին պատկերների վրա կարելի է տեսնել, որովհետև ներկայումս նաև մօլլաները մեծ շալմա չեն դնում իրենց գլխին։ Եթէ հիւանդը այսպէս փաթաթված է, պէտք է իմանաք որ տանը պառաւ կանայք կան։ Հիւանդի շորերը հանել ես տալիս, ծածկոցը մի կողմ քաշում, գլուխը բացանում և հիւանդին ծածկում բարակ ծածկոցով կամ սաւանով (չարսաւով), այդ ժամանակ հետաքրքիր է տեսնել պառաւ կնոջ յուսահատ երեսը, նրա կարծիքով բոլոր բժշկութիւնը և դեղերը ծածկոցի մէջ են։

Բաց լուսամուտները ծածկում ես, հիւանդին քննում ես, դեղը գրում ես, պահպանութեան ձևը և ուտելիքը որոշում և կէս ժամ համոզում թէ ինչպէս արեցի և ասեցի, այնպէս պէտք է պահէք հիւանդին։ Խոստանում են վերջապէս։ Միւս օրը գալիս ես հիւանդի մօտ, Տէր Աստուած, ինչ էք տեսնում, լուսամուտները բաց, քամին փչում է, հիւանդը շորերը հագած, պառկած է երեք ծածկոցի տակ և գլխի շալմէն կարծես թէ աւելի մեծացել է, նրա ուտելիքը եղել է անպատճառ թթու խիար և ինչ որ հիւանդը ցանկացել է, որովհետև պառաւ կանայք նախապաշարմունք ունեն, թէ եթէ հիւանդի ցանկացածը տաս նրան ուտելու, կառողջանայ. բայց դեղը չեն բերել, կամ բերել են չէ խմել հիւանդը։ Հարցնում ես. ինչի ասածս չէք կատարել, տաք էք պահել. պատասխանում են՝ չախր կը մրսի էօ։ Ինչ երկարացնեմ, ամենայն օր բացատրում ես բժշկելու պահանջը, ամեն բան կարգի ես բերում, գնում ես, գալիս ես և հիւանդին տեսնում ես երեք ծածկոցի տակ, շալմէն գլխին, թթու խիարը ձեռին, որ վերջ ի վերջոյ նրա ստամոքսը փչացնում է։ Հիւանդը չէ առողջանում, ազգականները բժշկից անբաւական են, ասում են. «ինչի չես կարողանում բժշկել»։ Վերջապէս զզվելով և տեսնելով որ նախապաշարմունքների դէմ մաքառելն անկարելի է, օգուտ չես կարող բերել, դուրս ես գնում հիւանդի տանից, որ էլ նրա սենեակը չը մտնես և անմեղ տեղ ժամանակ չը կորցնես։

2) Կան մի ուրիշ կերպ հիւանդներ, որոնք դըժուար հիւանդութիւն ունեն և բժշկից պահանջում են կարճ միջոցում բժշկել նրանց, որովհետև չեն կամենում գործից յետ ընկնել. բայց ոչ աշխատում են պատուէրներին հետեւել, և ոչ էլ դեղ խմել։ Զարմանալի է, որ այսպէս մարդիկ կան, բայց ինչ պէտք է անել որ կան, սկսում ես բժշկել, մի օրում չէ առողջանում, տես թէ ինչ կոպիտ վարք ես տեսնում, թէ իրանից թէ ազգականներից և ասում են. «խեր մի էլլաջ արա էօ»։

3) Բժշկին կանչում են մի հիւանդի մօտ, բժշկի պատուէրները չեն կատարում, երեք օրում հիւանդը չէ առողջանում, որովհետև անկարելի է այդպէս շուտ բժշկվելը։ Հիւանդատէրը և հիւանդը, կարծելով որ բժիշկը չէ հասկանում իր ցաւը, (թէև ցաւը շատ հասկանալի է) կամ լաւ ուշադիր չէ, իսկ չէ կամենում հասկանալ, որ բըժշկվելու համար ժամանակ է հարկաւոր, այդ բըժշկից ծածուկ կանչում են մի ուրիշ բժիշկ։ Երկու բժշկներն էլ առանձին ժամեր գալիս են, իրենց դեղերը գրում են։ Հիւանդատէրը երկրորդ բժշկի դեղը փորձում է երկու օր և եթէ այդ միջոցում չօգնեց, սկսում է միւս բժշկի դեղը տալ, (թէպէտ և ջոկ ջոկ երկու դեղերն էլ լաւ են, բայց միմեանցից յետոյ տալով, կարող են վատ ներգործել) կամ ոչ մի բժշկի դեղն էլ չէ տալիս և հրաւիրում է մի պառաւ կին, որ և սկսում է բժշկել, իսկ բժիշկները շարունակում են գնալ և գալ. յանկարծ պատահում են միմեանց.—օհ, բարև, բարև, երևի երկուսովս էլ բժշկում ենք։ Կարծեմ, պատասխանում է նա։ Քանի օր է որ բժշկում էք. տաս օր կայ, իսկ դուք—8 օր կը լինի։ Երկու բժիշկն էլ անբաւական են, խաբվել են և անմեղ տեղ տանջվել։ Տասն օր բժշկողը իրեն վիրաւորված համարելով, գնում է, իսկ ութ օր բժշկողը մնում է, եթէ խնդրում են, եթէ նրա դեղերը գործ են ածել։ Միւս դէպք—բժիշկը երկար ժամանակ բժշկում է, հիւանդի դրութիւնը լաւանում է, բայց տանեցիք այդ չեն կարողանում նկատել, մի որ և իցէ կերպիւ վիրաւորում են բժշկին, սա ոտը կտրում է այդ տնից, առանց վարձատրութիւն ստանալու։ Կանչում են միւսին, յետոյ սըրան էլ են փախցնում տնից, գալիս է երրորդը, այն ժամանակ, երբ արդէն երկու բժիշկ մի միջոց աշխատել են և դրանց շնորհով հիւանդութիւնը համարեա թէ վերջացել է, այս երրորդը մի քանի օր գալիս է, գնում է և հիւանդն առողջ է։

Այս երրորդին համարում են բժշկող, իսկ այն երկուսին, որոնք հիւանդութեան սկզբում, ուրեմն դժուար ժամանակն էին պատահել, նրանց համարում են տգէտ։ Վերջի բժիշկը երկու վիզիտի համար ստանում է 3—5 րուբլի և հիւանդատէրը ասում է իր կնոջ, այ կնիկ լաւ պրծանք, հա, 3—5 րուբլիով, երկու ամիս բժիշկ տարանք, բերինք։ Աֆարիմ տղա, և նա ուրախ է, որովհետև ճարպիկ է կարծում իրեն։

(Կը շարունակվի)

նիկներին անում էին, աքսորում է դպրոցից, եթէ այդպէս կարելի է ասել 3-որդ կէտի հիման վրա, որովհետև օրիորդի դ է մ ք ը, կամ Նրա մ ա ն ի է ր ն ե ր ը հաճելի չեն պ. տեսչին։ Այդ մասին հոգաբարձուները իմացան, երբ օրիորդի աքսորելը դպրոցից կատարված իրողութիւն եղաւ։ Ջիգիւնեանը, ինչպէս ասում են, հոգաբարձուներին ք թ ի ց մ ա ն է ա ծ ո ւ մ։ Ցիչեալ օրիորդը գիւտ էր դպրոցի համար, բացի սորանից օտարացած շրջանին պատկանելով, Նրան հարկաւոր էր գրաւել, երբ նա ինքն սկսեց կրկին մօտենալ հայութեանը։ Ջիգիւնեանը իր ազգականներով և Նրանց բարեկամներով է լցնում դպրոցը։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՒՐՔԻԱ

—

Գաղղիական «Տէպա» լրագրին յունիս 28 թուոյն մէջ հետևեալ հատուածը կը կարդամք Տատեան Վսեմ. Յարութիւն էֆէնտիին վերստին ի պաշտօն կոչուելուն առթիւ.

«Կ. Պօլսէն հեռագիր մը նախընթաց օրը կը ծանուցանէր թէ Տատեան Յարութիւն էֆէնտին արտաքին գործոց Նախարարութեան խորհրդական անուանած էր։ Այս անուանումն ուշադրութեան արժանի է մանաւանդ այն նկատմամբ որ Յարութիւն էֆէնտիին անցեալը կրնայ Օսմանեան աշխարհավարութեան արդի տրամադրութեանց վրայ լոյս մը ձգել։ Արտաքին գործոց նոր խորհրդականն Հայազգի մ'է, որ մեծ դեր խաղացած է Մահմուտ-Նէտիմ փաշային նախարարութեան մէջ։ Բայց ինչ որ ալ լինի սորա մասնակցութիւնն 1875 հոկտ. 6-ի հրամանագրին պատրաստութեան մէջ, որ Օսմանեան պարտուց տոկոսներուն վճարումը դադրեցուց, հաւաստի է թէ ինքզինք հանապազ նպաստաւոր ցոյց տուաւ Եւրոպիոյ նկատմամբ բացորոշապէս հաշտարար աշխարհավարութիւն մը բռնելու, և զարմանալի չէ որ վերջին ժամանակներս փորձ փորձեց մերձեցում մը յառաջ բերելու Պ. Կոշէնի և Ներքին գործոց նախարար Մահմուտ Նէտիմ փաշայի միջև, որոյ խորհրդականը լինելը դադրած չէ։ Իւր պաշտոնավարութիւնը մասնաւորապէս նշանաւոր ընող գործերէն մին եղաւ Օսմանեան և Աւստրիական երկաթուղեաց կցուելուն նկատմամբ Աւստրիոյ հետ կնքուած պայմանագրութիւնն։ Այն ժամանակ Յարութիւն էֆէնտին Աւստրիոյ հետ համաձայնութեան հաստատամիտ կուսակից մը համարուած էր։

«Կ. Պօլսոյ հեռագիրը կաւելցնէ թէ Յարութիւն էֆէնտին՝ իբրև Հայազգի՝ չը կըրնար ուշադրութիւն չընծայել Հայաստանի բարենորոգմանց խնդրոյն։ Դժբաղդաբար կը վախցուի որ Յարութիւն էֆէնտիին արտաքին գործոց խորհրդական անուանիլն Հայկական խնդրոյն լուծմանն օգուտ չընէր։ Վասն զի միշտ տեսնուած է որ Հայք պաշտօնի հասած ժամանակնին խիստ զգուշաւորութեամբ կը վարուին այս մասին։ Բայց խորհրդածութիւն մը կայ որ պէտք է իշխէ մտաց։ Երբոր Դուռն Հայեր կը գտնէ, որոց չը վարանիր իւր արտաքին աշխարհավարութեան և ելևմտից տնօրէնութիւնը յանձնել, ի՞նչպէս կը լինի որ մինչև ցարդ չէ կրցած Հայազգի կառավարիչ մը գտնել Հայաստանի համար։ Եւ սակայն բարենորոգմանց ամենէն պարզն և լաւագոյնը չէ՞ր լիներ, ինչպէս նաև ամենէն մտացի եղանակն Եւրոպական միջամտութեան առաջքն ի սպառ առնլու։»

(Մասիս)

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱԳԻՐ Բ. ԴՐԱՆ

—

Ահաւասիկ պաշտօնական պատճէն Բ. Դրան ծանուցագրոյն, 'ի պատասխանի տէրութեանց համիմատ ծանուցագրին վերջին մասին, որ Հայկական խնդրոյն կը վերաբերէր.

«Պարոն Դեսպան. Պատիւ ունիմ պատասխանել Ձեր Վսեմութեան յունիս 11 թւով ծանուցագրոյն այն մասին, որ Պէրլինի դաշնագրին 61-րդ յօդուածին տրամադրութեանց կը վերաբերի, տրամադրութիւնք՝ որք նոյն յօդուածին վերջին հատուածին մէջ բացատրուած են։

«Կայսերական կառավարութիւնը, պատերազմին արտադրած ամեն տեսակ մտահոգութեանց և դժուարութեանց հակառակ, միշտ իւր մտաց առջև ունեցած է այս տրամադրութեանց գործադրութիւնն, և Քրդաստանի ամեն մասերն և միւս նահանգները քանի մը առ-նհաս պաշտօնատարներ ղրկեց, որք պաշտօն ունէին յարմարագոյն միջոցներ փնտռել թէ' հայոց և թէ' Վեհ. Սուլթանին միւս հաւատարիմ հպատակաց ապահովութիւն ընձեռելու համար, և նոյն միջոցներուն գործադրութեան եղանակը ցուցնել՝ իրենք իսկ գործադրելով ինչ ինչ միջոցներ, որք իրենց արտօնութեանց շրջանակին մէջ կը մտնէին։ Այս յանձնախմբերէն զատ, յայտնի է նաև թէ կարճ միջոցի մը մէջ Օսմանեան կառավարութիւնը քաղաքային դատարանները գործադիր իշխանութենէն անջատեց, Եւրոպիոյ մէջ եղածին պէս, և տակաւին կը ջանայ լաւ կազմակերպութիւն մը տալ անոնց, և ամեն տեղ հարկ եղած փորձերն ընել՝ տրոց և տասանորդաց հաւաքման նոր եղանակ մը հաստատելու նպատակաւ, որպէս զի ժողովրդոց հանգստութիւնն ու հանդարտութիւնն ապահովին, և վերջապէս կառավարութիւնն սկսած է Ժանտարմա և Փոլիս կոչուած ոստիկանական մարմիններ հաստատել քանի մը տեղեր, բնիկ և օտարազգի քանի մ'սպայից պաշտօն յանձնելով որ այս երկու հաստատութեանց վրա օրինաց ծրագրեր ներկայեն, և 'ի նկատ առնելով ինչ որ անոնց յաջողութեան կրնայ նպաստել։

«Այս քննութիւններէն կը հասկացուի թէ ժողովրդոց բնաւորութեան և պէտոյից յարմարագոյն բարենորոգմանց կարգին մէջ, առայժմ ամենէն ստիպողական և ազդու ձանձրացածներն են նահիէից (գիւղախմբոց, քօմիւն) կազմութիւնն և բաշխումն, ինչպէս նաև եղեռնադատ ատենից հաստատութիւնն։ Ուստի 'ի դէպ կը տեսնեմ ինչ ինչ մանրամասնութեան մէջ մտնել այս երկու կէտերուն նկատմամբ, որք ապահով և ստոյգ կերպիւ մը բարեկարգութիւնն ու հասարակային ապահովութիւնն երաշխաւորելու սահմանեալ են։ Ամեն Գազա (գաւառակ) գիւղախմբոց պիտի բաժնուի, և ասոնք ալ իրարու մօտակայ գիւղերէ պիտի բաղկանան։

«Գիւղախմբոց խորհուրդները բնակչաց կողմէ պիտի ընտրուին, և կառավարութիւնը գիւղախմբի խորհրդոյն անդամներէն մին նոյն գիւղախմբին պետ պիտի անուանէ։ Այս պետը գործադիր իշխանութեան վերաբերութիւն ունեցող ինչ ինչ իշխանութիւններ ունի, քաղաքապետական պաշտօններ ալ կը վարէ, և Գայմագամէն (դեր—կառավարիչ) կախում ունի։ Գիւղախմբոց պետերը բնակչաց մեծամասնութեան կրօնքէն պիտի լինին, որոց կողմէ պիտի ընտրուին, և այս պարագայիս մէջ իրենց օգնականները փոքրամասնութեան կրօնքէն պիտի լինին։ Ժողովրդեան քուէիւ որոշուած և չորսէն մինչև տասն անդամներէ բաղկացեալ խառն խորհուրդ մը գիւղախմբոց պետերուն պիտի օգնէ։ Այս պետերն և գիւղախմբական խորհուրդները միայն առաջին անգամ գաւառակաց (գայմագամութեանց) վարչական խորհուրդներուն կողմէ պիտի անուանին, որք ամէն մի գիւղախմբի բնակչաց մէջէն պիտի որոշեն զանոնք։

«Գիւղախմբի մը գլուխ եղող ամեն պետ իւր հրամանաց ներքև ոստիկանութիւն մը պիտի ունենայ, որոյ թիւը տեղւոյն իրական պէտոյից համեմատութեամբ պիտի կրնայ աւելնալ։ Այս զինեալ զօրութեան պաշտօնը պիտի լինի գիւղախմբին բարեկարգութիւնն ու ապահովութիւնը պահպանել, չարագործներն և ընդվայրաշրջիկները ձերբակալել և բնակիչները պաշտպանել ամեն բռնութեան և կեղեքման դէմ։ Ամեն-ոստիկանախումբ միւս գիւղախմբոց ոստիկաններուն օգնութիւնն ու գործակցութիւնը պիտի կրնայ խնդրել աւազակաց հալածման մասին միատեղ գործելու և յաջողելու համար։

«Այս ոստիկաններէն զատ, ամեն նահանգի մէջ, յատուկ կանոնագրութեան մը համեմատ, նահանգային ոստիկանութեան մարմին մը պիտի կազմուի, որոյ սպայներն և զինուորները տէրութեան ամեն կարգի հպատակներէն պիտի ընտրուին, և որ կուսակալին հրամանաց ներքև պիտի դրուի, և կառավարչաց և դեր-կառավարչաց տրամադրութեան ներքև պիտի գտնուի։ Այս նահանգային ոստիկանութիւնն հրամանատար պիտի ունենայ փորձառու սպայներ, և ամեն անգամ որ պէտք լինի, գիւղախմբոց մէջ գտնուող ոստիկանաց պիտի օգնէ։ Այս կազմակերպութենէն յառաջ գալիք առաւելութիւնները մի առ մի թուել ներկայ ծանուցագրին մէջ անհնար է։ Բաւական է հաստատել ասոր թէ այս կազմակերպութիւնը մի և նոյն ժամանակ ազդու միջոց մը պիտի լինի գիւղախմբական դպրոցաց թիւն աւելցնելու, երկրագործութիւնն յառաջ տանելու և հաղորդակցութեան ճանապարհները բարւոքելու՝ խնամօք գիւղախմբապետաց և գիւղախմբական խորհրդոց։

«Սոյն տնօրէնութիւնը Սելանիկի Վիլայէթին գաւառակներէն միոյն մէջ 'ի գործ դրուելով, կարճ միջոցի մէջ լաւագոյն արդիւնքներ յառաջ բերած է 'ի մեծ գոհունակութիւն տեղական ժողովրդեան։ Ուրեմն այսպիսի տնօրէնութեան մը գլխաւոր արդիւնքը պիտի լինի հաստատուն հիմանց վրա դնել հասարակային և անհատական ապահովութիւնն։

Այս ապահովութեան երաշխաւորելու ուրիշ զօրեղ միջոց մ'է, ինչպէս ըսինք, եղեռնադատ ատենից հաստատութիւնն։ Այս դատարանք կարգաւ պիտի պտըտին այն գաւառներն, ուր իրենց ներկայութիւնն հարկաւոր ձանչցուի, և ոճիրներու վերաբերեալ դատեր պիտի տեսնեն հոն։ Գործողութեան այս կերպը մեծ առաւելութիւններ կ'ընծայէ, ըստ որում նոյն իսկ տեղւոյն վրայ հարցաքննութիւնն ու դատաստանն աւելի դիւրութեամբ պիտի կատարուին քան թէ երբ դատը Սանճագաց միայն եղեռնադատ ատենից յանձնուած լինէր, որովհետև միշտ այնպէս կը պատահի որ վկայութիւնն անհրաժեշտ նկատուած անձինք այդ Սանճագաց դատարաններուն առջև ելնել և կամ մինչև իսկ պարզապէս վկայ լինել չեն ուզեր՝ միջոցի մեծ հեռաւորութեան, հաղորդակցական դժուարութեանց, ժամանակի կորուստեան և բազում ծախուց պատճառաւ, որոց ամենն ալ ի հարկէ արգելքներ կը հանեն արդարութեան ընթացից առջև։ Օսմանեան կառավարութիւնն արդէն հասարակային պաշտօններու կոչած է կարող և պարկեշտ անձինք՝ առանց կրօնի խտրութեան։ Յայտնի հետէ այս իրողութիւնն աւելի ընդարձակ կիրառութիւն պիտի ստանայ, և Բ. Դուռը պիտի հսկէ որպէս զի ի մտոյ գործովք հաստատի։

«Նոյնքան կարևոր ուրիշ տնօրէնութիւն մը կայսերական կառավարութեան հոգածութեան առարկայ եղած է, այն է՝ հասարակային կրթութեան և հանրօգուտ շինութեանց յառաջդիմութիւնն, որք երկրին բարեկեցութեան գլխաւոր պատճառներն են։ Հետևաբար, մաքսատանց, աղահանքաց, ծխախոտի և Էվգաֆի հասոյթներէն զատ, միւս հասութից մէկ տասներորդը նահանգային սնտուկին մէջ պիտի թողուի կրթութեան և հասարակային շինութեանց գործին յատկացուելու համար, այն գումարներէն զատ, որք ընդհանուր նկատուածներէն կը յատկանան Վիլայէթին ընդհանուր ծախուց։ Աւելորդ է ըսել թէ այս տասներորդ մասն հետզհետէ պիտի աւելնայ քանի որ տէրութեան հասոյթներն աճին։

«Վիլայէթից նկատմամբ կատարեալ կանոնագիր մը, որ գաւառաց մէջ առնուած փորձառութեանց և եղած քննութեանց վրայ հիմնեալ է, այժմ կուսումնասիրուի։ Այդ կանոնագիրն 'ի մտոյ Ասիական Թուրքիոյ բոլոր նահանգաց մէջ ընդհանուր կիրառութիւն պիտի ստանայ։ Նոյնպէս, կուսակալաց իշխանութիւններն աւելի ընդարձակ և անոնց պաշտօններն երաշխաւորեալ պիտի լինին։

«Այսոքիկ են ահաւասիկ, Պ. դեսպան, 'ի գործ դրուելիք յատուկ կանոնագրոց գլխաւոր կէտերը։ Ներկայս Ձեր նկատողութեան ներկայելով, ցաւով կը յայտնեմ ասա թէ ամեն անգամ որ սովորական ոճիրներ կը գործուին այն տեղերն, ուր Հայք ալ կը բնակին,—ոճիրներ, որոնց գործուիլը բնական է աշխարհի բոլոր երկիրներուն մէջ,—կրքոտ անձինք պաշտօն ստանձնած լինել կը թուին երևակայական ոճիրներ հնարել և այդ սովորական ոճիրներուն վրայ աւելցնելով, զանոնք իբրև ճշմարիտ ներկայել Եւրոպիոյ և գաւառաց մէջ նստող հիւպատոսաց առջև։

«Վերջացնելով, պարտ անձին կը համարիմ վճռական և բացորոշ կերպիւ հաստատել Ձեր վսեմութեան թէ Վանայ, Տիարպէքիրի, Պիթլիսի, Էրզրումի և Սիվազի Հայ ժողովրդոց պաշտօնական ազգահամարը սա արդիւնքը տուած է.—այս վերջնոց թիւն ամբողջ ժողովրդեան 100-ին 17-ն է, միւս ոչ—իսլամ ժողովուրդոց թիւն 100-ին 4, և Իսլամ բնակչաց թիւն՝ 100-ին 79-ը։

«Վերջապէս, աւելորդ կը համարիմ յայտարարել թէ Բ. Դուռը Բէրլինի դաշնագիրն ստորագրող տէրութեանց պիտի իմացնէ այն միջոցները՝ զորս ինք ձեռք կ'առնու բարենորոգմանց յաջորդաբար գործադրութեան համար Քրդաստանի և Անատօլուի նահանգաց մէջ, ուր Հայք ալ կը բնակին։ Բ. Դրան վերյիշեալ ծանուցագրին լաւ հասկացողութիւնը դիւրացնելու համար գաւառական ստորաբաժանմանց և կառավարչաց համեմատական ցուցակը հոս կը դնեմք. Վիլայէթ—Նահանգ. Վալի—Կուսակալ. Սանճագ-Գաւառ. Միւթէսարրըֆ—Կառավարիչ. Գազա-Գաւառակ. Գայմագամ-Դեր-կառավարիչ. Նահիէ-Գիւղախումբ. Միւտիր—Գիւղապետ։

(Մասիս)

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ԼՈՆԴՈՆ, 3 օգոստոսի։ Կանդահարի մէջ թշնամին այսօր ամրոցներ է շինում։ Ասում են, որ երկու բրիտանական օֆիցերներ գերի են Էյիւբ-խանի մօտ։

ՓԱՐԻԶ, 3 օգոստոսի։ «La Vérité» լրագրի մէջ տպված է Գամբետտայի նամակը, որ կարծիք է յայտնում գլխաւոր խորհուրդների անդամների վերջին ընտրութիւնների բնաւորութեան մասին։ Ընտրութիւնները դեմօկրատիական անուանելով, Գամբետտա ասում է. «երկրի մէջ ճիշդ հանրապետական ձևի գործադրելով, Ֆրանսիան կարելութիւն կը ստանայ իր ոյժերը նորից ընդարձակել, գրաւել իրան վայել տեղը աշխարհի մէջ, նորից տիրապետել իրանից ոյժով խլած նահանգները և իր վերականգնած ամբողջութիւնը եւրօպական խաղաղութեան գրաւական դարձնել։»

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 4 օգոստոսի։ Նրէկ դուրս գնաց քաղաքից Գրէյգ։ Նրա բացակայութեան ժամանակ մինիստրութեան կառավարութիւնը յանձնված է Նրա օգնական Բունգէյին։

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ